

L'IMPACTE SOCIAL DE LA MOBILITAT HUMANA

UNA VISIÓ NO DICOTÒMICA DEL CANVI CULTURAL I INDIVIDUAL

EDELIA VILLARROYA

Aquest article reflexiona sobre el balanç de costos/beneficis en les societats, tant emissores de població com receptores, i en les persones que les componen. Es treballa en tot moment des de la doble perspectiva grupal/individual. Es descriu el procés dinàmic de canvi i l'impacte del canvi cultural i individual produït per l'aculturació. Tot açò esguitat per algunes reflexions sorgides d'una societat nòmada com la nostra.

Paraules clau: migracions, personalitat, canvi, impacte social, impacte psicològic.

■ ESTABILITAT I CANVI SOCIAL

Enfront dels reptes que, com a societat en general i com a comunitat acadèmica en particular, ens traça el continu flux i intercanvi de persones en les nostres més que permeables fronteres, ens preguntem quina és la nostra resposta davant de tan noves i tan velles qüestions. És conegut per tots que ara són els nostres joves, nascuts o no ací, «els qui se'n van» o, almenys, pensen d'anar-se'n. No obstant això, en els imaginaris socials, molt menys flexibles que la realitat de les dades, es continuen carregant els neulers «als qui van arribar», sense tenir en compte el respecte al dret a emigrar inherent a la naturalesa humana. Dret que es fonamenta en l'oferta de possibilitats de supervivència i millora a tots els éssers humans.

Potser aquesta nova disjuntiva enfront de la immigració, que des de fa unes dècades viu el nostre país (la del nosaltres, els d'ací, enfront de la del vosaltres), es nodreix de la vella de sedentaris enfront de nòmades i dels conflictes que es causaven a costa seua. La reflexió propícia seria plantejar-se fins a quin punt som nòmades i sedentaris alhora o més aviat si som nòmades per naturalesa. I d'ací sorgeixen altres preguntes crucials: fins a quin punt tenen cabuda aquestes dicotomies –sedentaris/nòmades, immigrants/autòctons, nacionals/estrangers– en el segle de la universalitat i d'una pretesa globalització? Es pot transitar sense cap cost pel «veïnatge comú»? Alguns informes ens poden donar llum sobre la mobilitat humana enfront del sedentarisme en el nostre planeta. Les dades de 2011 aportades pel Banc Mundial ensorren la concepció de la migració

sud-nord com a única direcció del flux migratori. Encara que va ser la més important en les últimes dues dècades, sembla que ha estat superada per la migració sud-sud (vegeu taula 1).

Xifra d'immigrants: 215,8 milions o 3,2% de la població.

Dones com a percentatge d'immigrants: 48,4%

Refugiats: 16,3 milions o 7,6% del total d'immigrants

La migració sud-sud és major que la migració del sud a països d'ingrés alt de l'OCDE. Es creu que més del 43% dels emigrants de països en desenvolupament resideix en altres països en desenvolupament.

Taula 1. Dades sobre migració i remeses en 2011. «Sud» es refereix a països d'ingrés baix i mitjà («països en desenvolupament»), segons la definició de la classificació de països del Banc Mundial.

Després d'analitzar aquestes xifres podríem mantenir la idea d'un sedentarisme «natural» en l'ésser humà i preguntar-nos fins a quin punt és estadísticament «normal» moure's del lloc d'origen. Sembla, però, que no tots els individus són sedentaris, o almenys no ho són en una part productiva i reproductiva de les seues vides. Si assumim que les societats estan conformades per grups d'individus que comparteixen una cultura (entesa com a productes culturals, valors, normes i regles socials secundades pel grup d'individus), en quina mesura es pot afirmar que les societats són sedentàries majoritàriament i les cultures que comparteixen inamovibles? Més aviat hauríem de pensar en l'ésser humà com a nòmada, les societats en contínua reposi-

ció d'individus i les cultures en perenne qüestionament i regeneració. Enemiga directa d'aquesta possibilitat de canvi en la perspectiva és l'admissió que ens agrada l'estabilitat. Allò que és inamovible i arrelat ens aporta seguretat. La meua hipòtesi de treball des de fa anys parteix d'aquesta assumptió, encara que formulada com: «no ens agrada el canvi o el canvi ens va malament».

Prima facie, se'n desprenen dues argumentacions, una de més atàvica que apel·la a la por d'allò que es desconeix i una altra, subsumida en aquesta, que és el rebuig implícit a la pèrdua de control sobre si mateix (i sobre les pròpies circumstàncies). També es treballa a dos nivells d'anàlisi: el poblacional i l'individual. La necessitat de seguretat i la por d'allò que s'ha desconegut poden ser la base del ràpid creixement dels prejudis a escala grupal, però a escala individual també produeixen efectes col·laterals. Per això ací es tractaran breument els efectes del canvi i els seus possibles indicadors, tant a partir de nivells d'anàlisi poblacionals com individuals. Per a acabar, abordarem una última reflexió que intentarà dilucidar si els canvis a escala de població assenten les bases per al canvi individual o si són els canvis individuals els que modulen els efectes sobre l'impacte dels socials i si es tracta d'un procés públic o privat. Som conscients que les relacions i implicacions entre ambdós nivells estan poc estudiades. Manca, doncs, un major coneixement dels vincles entre els aspectes psicològics i culturals en el procés del canvi aculturatiu. Com afirmaven recentment Berry *et al.* (2011), la psicologia transcultural del segle XXI hauria de fer esforços en aquesta línia.

■ L'IMPACTE MIGRATORI DEL PROCÉS DE CANVI

Encara que el Diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola defineix la paraula *impacte* amb clares connotacions negatives, ací l'entendem com els efectes (positius i negatius) en una cultura o individu com a conseqüència d'una modificació en l'entorn cultural. La qüestió és sempre saber com mesurar aquest impacte. Una mesura encertada és rellevant per les conseqüències que se'n desprenen. L'anàlisi del procés des del punt de vista individual al poblacional pot ajudar a elaborar tant polítiques de mobilitat internacional més eficaces (en un nivell macropolític), passant per una intervenció nacional i local més vàlida, com un acostament psicosocial i sanitari més útil. És d'importància vital

Pedro Terrades

Les dades de 2011 aportades pel Banc Mundial ensorren la concepció de la migració sud-nord com a única direcció del flux migratori. Encara que va ser la més important en les últimes dues dècades, sembla que ha estat superada per la migració sud-sud. En la imatge, una embarcació d'immigrants s'acosta a la costa d'Almeria.

«EN ELS IMAGINARIS
SOCIALS, MOLT MENYS
FLEXIBLES QUE LA
REALITAT DE LES DADES,
ES CONTINUEN CARREGANT
LES TINTES CONTRA ELS
INMIGRANTS»

mantenir en joc tots aquests nivells d'anàlisi si es volen resultats que asseguruen el benestar social i individual. D'ací que, tant en la formació com en la intervenció, siguin necessàries dinàmiques interdisciplinàries que unesquen els esforços de la comunitat acadèmica.

Començarem aquesta proposta d'anàlisi amb la temptativa de descripció d'alguns paràmetres que poden aclarir el procés. Podem considerar distintes variables moduladores de la intensitat d'aquest impacte. En primer lloc, el *nombre d'individus*: la grandària del grup d'individus que migren (ja siga que *parteixen de* o *arriben a* una comunitat) i el del grup receptor impliquen conseqüències diverses per al canvi social. Considerem que la percepció de seguretat i control en el poder de decisió canvia segons la grandària percebuda, encara que no necessàriament controlen el poder sociopolític les majories numerals. Ens referim a la seguretat que aporta, en general, la pertinença a un grup majoritari. Tot açò té també clares influències en el benestar individual percebut. Així, si entenem per societat dominant la de nombre més gran d'individus, caldria preguntar-se, a títol d'exemple, què passaria si en un poble de l'interior, habitat per pocs autòctons

(cinquanta persones, majoritàriament ancians) arribaren dos-cents immigrants i, per consegüent, quina seria la cultura dominant i qui rebria major impacte migratori. En segon lloc, el *temps d'exposició a l'impacte*: hem de tenir en compte el temps de permanència de l'immigrant i el d'exposició al contacte dels autòctons amb altres cultures. No té les mateixes implicacions socials i psicològiques una estada de pocs mesos que una d'anys. De fet, els canvis en la personalitat i/o identitat de la persona exposada al canvi cultural són més estables i es mesuren millor a partir dels tres anys de contacte intercultural (Villarroya, 1993).

La tercera variable serien els efectes *transitoris o permanents (generacionals)*: es tracta de valorar les diferències intergeneracionals a la llum de la migració. És a dir, si s'emigra essent un adult plenament enculturat o s'emigra essent encara un xiquet o adolescent. Es fa menció especial als nascuts en un país diferent del dels seus pares, l'anomenada segona generació, a causa de la nombrosa bibliografia que apunta cap a una major vulnerabilitat psicològica d'aquest grup. Finalment, considerem la *distància geogràfica, lingüística i cultural*: la hipòtesi és clara, a major diferència entre la cultura d'origen i la d'acollida, major *xoc* cultural. S'hauria de considerar ací el model d'Hofstede (1978) amb cinc dimensions útils per a comparar les cultures entre si: distància en poder, individualisme/col·lectivisme, masculinitat/feminitat, tolerància a la incertesa i projecció vital a curt o llarg termini. Aquestes dimensions poden servir com a guies generals de comparació cultural per a entendre que a major distància en aquestes variables, es requereix major esforç per les cultures en contacte i és necessària una major plasticitat en els seus individus. De les cinc dimensions, considerem que la d'individualisme/col·lectivisme és la més important per a avaluar l'impacte del canvi aculturatiu. És la més pròxima al concepte de suport social percebut i a la necessitat (o no) d'un sentit de pertinença més estret. És a dir, suposarà diferències en la manera d'afrontar la por d'allò que es desconeix i de la inseguretat que provoca la soledat, i tot això tant per als qui emigren com per als qui reben. Aquesta variable es va traduir a escala individual per Triandis *et al.* (1985), que van proposar la dicotomia: *idiocèntrics* (pertanyents a societats individualistes) enfront *alocèntrics* (pertanyents a societats col·lectivistes). En ambdós acostaments l'èmfasi es posa en la importància que té el grup per a l'individu.

■ DEL CANVI CULTURAL AL CANVI INDIVIDUAL

Una vegada exposats els paràmetres i variables, de manera succinta, vegem el procés d'estabilitat/canvi.

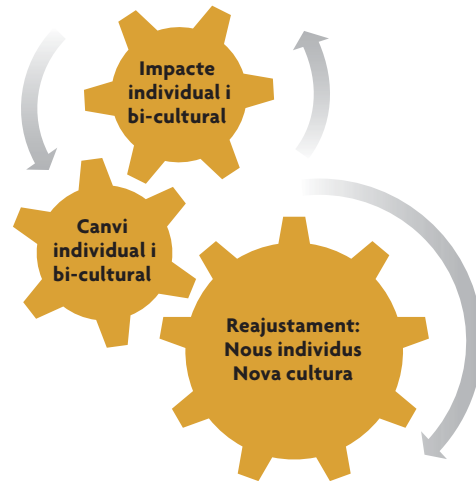

Figura 1. El procés d'estabilitat/canvi dels migrants és dinàmic i regeneratiu.

«EL CANVI INDIVIDUAL
ÉS INEVITABLE I SERÀ MÉS
O MENYS DESAGRADABLE
SEGONS LA QUANTITAT DE
CANVI EXIGIT I L'IMPERATIU
QUE NO AFECTE EL SENTIT
D'IDENTITAT»

Com intentem mostrar de manera gràfica en la figura 1, es tracta d'un procés dinàmic i regeneratiu. Així, si la cultura l'entendem com una sèrie d'«estils de vida compartits per un grup de persones» (Berry *et al.*, 1992) i ens posicionem en una perspectiva ontològica realista de la cultura, assumim que la cultura posseeix una realitat concreta i pot observar-se a partir dels individus que la viuen. A partir d'aquesta assumpció general es desprenen les següents reflexions que han donat pas al model dinàmic de canvi: el canvi d'una o més d'aquestes maneres en un nombre representatiu de persones repercuteix en un canvi cultural. En el cas de societats més col·lectivistes, el canvi és assumit pels líders representatius; una societat o cultura determinada manté i conforma l'individu mitjançant un «equilibri entre les parts» que madura en un jo integrat harmoniós; si es canvia tan sols una de les parts, l'equilibri s'altera i aquest canvi fa que tota l'estructura se'n ressentia; si dues o més estructures culturals entren en contacte, se'n poden desprendre algunes parts no essencials de les quals es pot prescindir i/o canviar o millorar; la restauració de l'equilibri serà possible en la mesura que el canvi no afecte parts substancials per a la identitat ni requereisca un nombre excessiu de canvis; al capdavall es produeix la restauració de l'equilibri mitjançant la regeneració i

tornada a l'harmonia; com a conseqüència es produeix l'*etnogènesi* (sorgiment de nous grups etnoculturals) i el canvi en la personalitat de l'individu.

Es tracta d'un procés d'*aculturació* entès com el canvi cultural que comença quan dos o més sistemes culturals autònoms entren en contacte. Com assenyallem, el gràfic mostra el procés en dos nivells i dues cultures. Ací entenem l'*aculturació* com un procés d'adaptació psicològica que segueix tres fases (Berry i Kim, 1985): *contacte* (és necessari i pot ser físic o simbòlic); *conflicte* (que és inevitable) i *adaptació* (que s'entén com la resolució del conflicte). És en aquestes fases d'especial vulnerabilitat i reconstrucció cultural i psicològica on incideixen la por d'allò que hom desconeix i la necessitat de control. Així, depenent de la major o menor por que es tinga, es poden donar les següents «solucions» de convivència a nivell grupal: *assimilació digestiva* (polítiques que obliguen els migrants a ajustar-se a les normes i a la cultura del país receptor); *multiculturalisme* (polítiques que promouen la tolerància de les diferències culturals dels migrants) i *interculturalisme* (polítiques que busquen construir noves identitats i cultures). De la mateixa manera, i en perfecta relació lineal amb la por/respecte, en un pla individual podem trobar les posicions següents: *xenofília* (sobrevaloració –ètnica, cultural, social i nacional– de l'estranger); *xenofòbia* (prejuí negatiu contra l'estranger); *exofòbia* (prejuí negatiu dels migrants enfront de la societat del país receptor amb la consegüent formació de guetos) i *endofòbia* (rebuig dels migrants al propi grup de pertinença i adaptació passiva a l'integrisme de la societat del país receptor). Ja que hem mencionat el canvi en la personalitat de l'individu, una descripció breu del que entenem per personalitat sembla apropiada en aquest punt (figura 2).

Figura 2. Estructura de la personalitat dels individus.

De manera succinta, hem resumit l'estructura de la personalitat per a mostrar de quina manera la configuració de la personalitat dels individus vista des de la cultura, plasmada en els costums i pautes de criança, conforma les competències socials i interpersonals i confereix una cosmogonia particular generadora de creences i valors. S'hi sumen les variables actitudinals i temperamentals per a, a través dels diferents contextos de vida, determinar la conducta humana. No obstant això, convé preguntar-se si la personalitat pot canviar, en quines variables canvia i per què, i finalment quines relacions s'estableixen entre personalitat i cultura. Si, per exemple, un individu té un conflicte entre una variable temperamental i una creença del seu origen cultural, és possible que en la nova cultura se senta més a gust i canvie aquesta creença amb relativa facilitat. A partir de les investigacions realitzades en aquests anys, hem demostrat que la personalitat s'adapta al canvi cultural. Les variables en què es canvia es trien a fi de disminuir la inadaptació produïda per la distància cultural. No es canvia a l'atazar ni en totes les dimensions de la personalitat. En una investigació on comparàvem italians i espanyols (tant d'autòctons com de migrants), quan els espanyols eren immigrants a Itàlia mostraven un nivell d'extraversió significativament més semblant als italians que als espanyols autòctons. Amb els italians residents a Espanya ocorria el mateix, és a dir, s'assemblaven més als espanyols autòctons (Villarroya, 1993). Per tant, es canvia en aquelles variables que faciliten l'adaptació psicològica, però sense perdre el sentit de la *identitat*. En aquest equilibri es basa l'adaptació psicològica de les persones i, per tant, de les societats que conformen. En aquesta *reconstrucció* és on reapareix la sensació de control i la por d'allò que s'ha desconegut comença a substituir-se, en el millor dels casos, pel respecte mutu. La nova qüestió seria saber fins a quin punt som conscients d'aquests pactes amb la diversitat.

■ EFECTES DEL CANVI DES D'UNA PERSPECTIVA POBLACIONAL O INDIVIDUAL

Com ja hem indicat al començament, l'assignatura pendent (per als qui treballem en psicologia transcultural i en migracions) és esbrinar més sobre les relacions que s'estableixen entre les variables i paràmetres culturals i les psicologicoindividuals. En absència d'aquests resultats, hem seguit les recomanacions de Berry *et al.* (2011) quan afirmaven que es comença per una descripció i avaluació dels processos d'aculturació i dels resultats d'aquesta, de manera independent. Així, l'adaptació pot ser principalment interna o psicològica (la sensació de benestar, d'autoestima) o sociocultural

(la unió de l'individu amb els altres en la nova societat generada). Assumim que són les variables individuals i la personalitat les que modulen els efectes sobre l'impacte que reben les variables socials. Cap política social concreta pot tenir èxit si els individus que implica no estan preparats per a assumir-la. I encara que així siga, existiran marcades diferències individuals en la manera com es viu i interpreta la mesura i el procés de canvi que implica. En aquest aspecte dissentim de Berry quan afirma que els canvis sociopolítics i demogràfics estableixen les bases del canvi individual. Més aviat proposaríem que ha d'estudiar-se el canvi individual per a poder extrapolar les configuracions dels efectes de les mesures socials. Quan s'afirma que el canvi cultural és «grup», i d'aquí afecta els individus de manera paral·lela, s'estan establint les bases de la investigació de manera errònia. Defensaríem, contràriament, que l'individu, segons la seua cosmogonia personal, avalua i adapta els canvis per a arribar a un equilibri homeostàtic. Que es troben similituds amb individus del seu propi lloc d'origen (amb contacte o no entre ells) tan sols indica que les pautes de criaça i els continguts socioculturals eren els mateixos abans de l'exposició al contacte cultural. Es tractaria de canviar el punt de partida assumint que si el grup és una entelèquia, al-

menys l'individu és una entelèquia o microcosmos més aprehensible per a la investigació psicològica. Per tant ens limitarem a fer una exposició separada dels efectes de l'aculturació però fent múltiples referències a la interacció.

Nivell poblacional

Es valoraran les conseqüències de l'impacte cultural en el canvi sociocultural des de dos eixos dicotòmics:

el grupal enfront de l'individual i la societat d'origen enfront de la societat receptora (taula 2).

Nivell individual

Tot el que s'ha dit fins ací serveix per a avaluar els efectes d'aquest procés dinàmic sobre l'individu. Com a exemple, dues reflexions bàsiques: el canvi individual és inevitable i serà més o menys desagradable segons la quantitat de

canvi exigint i l'imperatiu d'evitar que afecte el jo i/o el sentit d'*identitat*. Entre els efectes desagradables trobem la vulnerabilitat, que comporta emocionalitat negativa (por, ansietat) i aparició del prejudi, almenys quan es dona major emocionalitat (taula 3). En aquesta línia Berry i Kim (1985) encunyen el concepte d'«estrès aculturatiu» que es defineix com l'estrès produït per estressors específics del procés d'aculturació. Els símptomes característics són l'ansietat, la depressió, els símptomes

«LA NECESSITAT DE SEGURETAT I LA POR D'ALLÒ QUE ES DESCONEIX PODEN SER LA BASE DEL RÀPID CREIXEMENT DELS PREJUÍS A ESCALA GRUPAL»

EFECTES SOCIOCULTURALS			
SOCIETAT D'ORIGEN		SOCIETAT D'ARRIBADA	
Positiu	Negatiu	Positiu	Negatiu
Arribada de noves «formes de vida» que qüestionen aspectes de les anteriors.	Desintegració familiar.	Trobada de diferents cultures.	Fenòmens d'intolerància i xenofòbia.
Major inversió en l'educació dels joves.	Promoció de l'emigració com a estratègia de desenvolupament.	Augment de la mobilitat social.	Creació de guetos.
	Comunitats migrants com «vaques lleteres».		Criminalitat organitzada que es nodreix de la immigració irregular.
EFECTES POLÍTICS			
SOCIETAT D'ORIGEN		SOCIETAT D'ARRIBADA	
Positiu	Negatiu	Positiu	Negatiu
Obertura a noves opcions polítiques.	Pèrdua de contacte amb la realitat política del país d'origen.	Espais de discussió política més amplis no basats en la «gestió de les identitats».	Polarització de la població.
	Pèrdua d'una o diverses generacions de votants.	Diferenciació entre l'espai públic i el privat en la gestió de la identitat.	Pèrdua de representació social dels immigrants.
			Gestió rígida de la identitat col·lectiva (assimilació, separació).

Elaborat a partir de Baggio, 2010

Taula 2. Conseqüències de l'impacte cultural en les societats d'origen i d'arribada.

EFECTES INDIVIDUALS			
INDIVIDUS QUE ARRIBEN		INDIVIDUS AUTÒCTONS	
Positiu	Negatiu (immediats)	Positiu	Negatiu
Sentiments de realització personal.	Estrès aculturatiu.	Ídem.	Ídem.
Auto-reconstrucció.	Por de la pèrdua de la identitat.		
Presca de decisions conscient.	Amenaça percebuda del «jo».		

Taula 3. Efectes de l'impacte cultural sobre els individus migrants i autòctons.

tomes psicossomàtics i la confusió d'identitat. Arribats a aquest punt convé recordar que el procés de canvi és inherent tant als immigrants com als autòctons. Segons la bibliografia especialitzada, les dimensions psicològiques on s'ha mesurat el canvi aculturatiu, a més de les assenyalades, són: canvis afectius, habilitats específiques, valors, autoestima (entesa en el seu aspecte emocional), sentiments de control i competència, estructura motivacional, en els rols socials i familiars, xarxa d'amistats, identificació ètnica i estratègies d'afrontament. Cal recordar que aquests efectes poden ser deguts a la sensació de pèrdua de control sobre les circumstàncies vitals i d'eficàcia percebuda (per exemple, la sensació que experimenta un pare quan la societat dominant li qüestiona i censura la transmissió de valors als seus fills; no sols se sent amenaçat i desautoritzat, sinó que se sent menyscabat en la seua vàlua com a figura paterna). En aquest sentit, els teòrics de l'atribució i la «indefensió apresca», com Martin Seligman (1975), afirmen que la pèrdua de control continuada sobre les circumstàncies vitals produeix símptomes depressius. No obstant això ens agradaria assenyalar que, si afegim el factor temps al procés d'adaptació, aquests efectes negatius es converteixen en temporals, al voltant dels primers tres anys de permanència (Villarroya, 1993). A partir del moment en què desapareix la fase de conflicte, el procés es converteix en molt positiu per als individus que canvien. Al llarg d'extenses entrevistes, les nostres conclusions sempre van ser que la persona que canvia culturalment s'empodera a poc a poc del seu canvi i té una magnífica oportunitat de reconstrucció de la seua personalitat que la fa més conscient de la seua *identitat* i del seu poder de control sobre el seu entorn (Villarroya, 2007, 2010). Recordeu que tot açò es dona tant per a les persones de la societat receptora com per als qui arriben. ⊕

REFERÈNCIES

- BAGGIO, F., 2010. *Assessing Impact of Migration on Economic and Social Development, and its Cause-Effect Relationship*. Foro Mundial sobre Migración y Desarrollo. Puerto Vallarta, Mèxic.
- BANC MUNDIAL, 2011. Dades sobre migracions i remeses 2011. Disponible en: <www.worldbank.org/migration>.

- BERRY, J. W. i U. KIM, 1985. «Acculturation Attitudes of Korean Immigrants in Toronto». En LAGUNES, I. R. i Y. H. POORTINGA (eds.). *From a Different Perspective: Studies of Behavior across Cultures*. Swets & Zeitlinger. Leiden.
- BERRY, J. W.; POORTINGA, Y. H.; MARSHALL, H. S. i P. R. DASEN, 1992. *Cross-cultural Psychology: Research and Applications*. Cambridge University Press. Cambridge.
- BERRY, J. W.; POORTINGA, Y. H.; BREUGELMANS, S. M.; CHASIOTIS, A. i D. L. SAM, 2011. *Cross-cultural Psychology: Research and Applications*. Cambridge University Press. Cambridge.
- HOFSTEDE, G., 1978. «The Poverty of Management Control Philosophy». *The Academy of Management Review*, 3(3): 450-461.
- SELIGMAN, M. E. P., 1975. *Helplessness: On Depression, Development, and Death*. W. H. Freeman & Company. Nova York.
- TRIANDIS, H. C.; LEUNG, K.; VILLAREAL, M. J. i F. I. CLACK, 1985. «Allo-centric Versus Idiocentric Tendencies: Convergent and Discriminant Validation». *Journal of Research in Personality*, 19(4): 395-415. DOI: <10.1016/0092-6566(85)90008-X>.
- VILLARROYA, E., 1993. *Aspectos psicossociales comprometidos con la adaptación de inmigrantes*. Tesi doctoral. Universitat de València. València.
- VILLARROYA, E., 2007. *Aspectos psicossociales y salud mental en la prostitución femenina: Emigración y prostitución*. Ministerio d'Igualtat. Madrid.
- VILLARROYA, E., 2010. «Filipino Migrants' Associations in Spain as Potential Agents of Change». En BAGGIO, F. (ed.). *Brick by Brick: Building Cooperation between the Philippines and Overseas Filipinos in Italy and Spain*. Scalabrini Migration Center. Quezón City, Filipines.

ABSTRACT

The Social Impact of Human Mobility. An Undivided Vision of Cultural and Individual Change.

This article reflects on the social costs and benefits of human migrations, from the viewpoints of both migrating and receiving populations, and the people that comprise them. We take a two-sided perspective, from the group and the individual, and describe the dynamic process of change, and the cultural and individual changes wrought by acculturation. The text is interspersed with the thoughts expressed by our nomadic society.

Keywords: migration, personality, change, social impact, psychological impact.

Edelia Villarroya. Professora titular del departament de Personalitat, Avaluació i Tractaments Psicològics i directora del Màster Universitari Internacional en Migracions i del doctorat de Mobilitat Humana. Universitat de València.